

РОЗДІЛ ІХ. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-4.2-28>

Допит неповнолітньої особи під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людини: особливості проведення

Бурлака В. В.

підполковник поліції,

начальник відділу

Головне слідче управління Національної поліції України

вул. Академіка Богомольця, 10, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-1824-4380

Biofear13@gmail.com

Ключові слова:

допит, слідчі (розшукові) дії, неповнолітня особа, позбавлення волі, викрадення людини.

У статті проаналізовано особливості допиту неповнолітньої особи під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людини як одним із найбільш складних злочинів із погляду розслідування злочинів. На підставі нормативно-правових актів, позицій учених та матеріалів практики охарактеризовано поняття допиту, надано коротку процесуальну характеристику криміналістичних і процесуальних особливостей його проведення. Досліджено міжнародні нормативно-правові акти, що регламентують права і свободи неповнолітньої особи загалом і в кримінальному провадженні зокрема. Аргументовано висновки щодо зазначених у проблематиці статті питань, що були сформульовані крізь призму судової практики та з урахуванням найкращих міжнародних практик. Автором зазначено особливості допиту неповнолітнього, зокрема, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 146 КПК України, які пов'язані з наявністю специфічних рис їхньої психології, що можуть перешкоджати отриманню повних і достовірних показань (ідеться про менший, ніж у дорослих, обсяг знань і досвіду, меншу здібність до концентрації уваги, менший розвиток аналітичних здібностей під час сприйняття й оцінки почутого, емоційність суджень і дій). У висновках акцентовано увагу на тому, що сам порядок здійснення допиту неповнолітнього додатково до вимог КПК України регламентований криміналістичними методиками, що використовуються слідчими з метою належного та ефективного здійснення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту неповнолітнього, а також на тому, що не всі категорії кримінальних правопорушень потребують застосування методики «зеленої кімнати». Рекомендації з організації роботи слідчого щодо здійснення кримінального провадження наведено на основі індивідуального підходу до кожного неповнолітнього, малолітнього з урахуванням його віку й ступеня розвитку. Наголошено на актуальності проведення допиту неповнолітнього, малолітнього за методикою «зеленої кімнати» у кримінальних провадженнях щодо сексуального насильства та експлуатації, а також у кримінальних провадженнях щодо незаконного позбавлення волі й торгівлі дітьми.

Interrogation of a juvenile during the pre-trial investigation of crimes related to illegal deprivation of freedom or kidnapping: features of conducting

Burlaka V. V.

Lieutenant Colonel of Police,

Head of the Department

Main Pre-Trial Proceedings Department National Police of Ukraine

Academician Bogomolets str., 10, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-1824-4380

Biofear13@gmail.com

Key words:

interrogation, investigative (search) actions, minor, imprisonment, kidnapping.

The article analyzes the peculiarities of interrogation of a minor during the pre-trial investigation of crimes related to unlawful deprivation of liberty or kidnapping as one of the most complex crimes from the point of view of the investigation of criminal offenses. On the basis of normative-legal acts, positions of scientists and materials of practice the concept of interrogation is characterized, the short procedural characteristic to forensic and procedural features of its carrying out is given. International normative legal acts regulating the rights and freedoms of a minor in general and in criminal proceedings in particular have been studied. The conclusions concerning the issues mentioned in the issues of the article, which were formulated through the prism of judicial practice and taking into account the best international practices, are argued. The author noted the peculiarities of the interrogation of a juvenile, including during the pre-trial investigation of criminal offenses under Article 146 of the CPC of Ukraine, which are associated with specific features of their psychology that may prevent obtaining complete and accurate testimony. knowledge and experience, less ability to concentrate, less development of analytical skills in the perception and evaluation of what is heard, emotional judgments and actions). The conclusions emphasize that the procedure of interrogation of a minor, in addition to the requirements of the CPC of Ukraine, is regulated by forensic methods used by investigators in order to properly and effectively carry out certain investigative (investigative) actions, including interrogation of a minor, and not all categories of criminal offenses require the use of the “green room” method. Recommendations on the organization of the investigator’s work on criminal proceedings are given on the basis of an individual approach to each juvenile, taking into account his age and degree of development. The urgency of interrogating a juvenile using the “green room” method in criminal proceedings on sexual violence and exploitation, as well as in criminal proceedings on illegal deprivation of liberty and trafficking in children is emphasized.

Актуальність теми. Чинне законодавство України встановлює права і свободи людини й громадянина найвищою соціальною цінністю та регламентує, що держава застосовує всі правові механізми для забезпечення відповідного статусу. Сучасна Україна, що спрямувала свій курс на інтеграцію до європейського співтовариства, взяла також зобов’язання із систематичного утвердження інституту прав людини та правових інститутів, що забезпечують його.

Національна поліція України є державним інститутом, що здійснює досудове розслідування кримінальних правопорушень (проступків і зло-

чинів), чим, власне, й забезпечує утвердження прав і свобод людини та громадянина в державі.

Для підвищення криміногенної ситуації в країні є багато факторів, таких як високий рівень бідності, низьке соціальне забезпечення громадян, низька ефективність роботи окремих інституцій, чиїми функціями є забезпечення дотримання прав і свобод людини й громадянина, а також найбільш впливовим фактором став збройний конфлікт на сході України.

У таких умовах особливої актуальності набуває алгоритм, методи та способи досудового розслідування злочинів щодо незаконного позбавлення

волі або викрадення людини, відповідальність за скоєння якого передбачено у статті 146 Кримінального кодексу України.

Багато вчених приділяло свою увагу цій тематиці загалом і проведенню окремих слідчих (розшукових) дій зокрема, що позначилося на працях як на рівні наукових статей і розділів до колективних монографій, так і на рівні монографічних досліджень і дисертаційних робіт.

Проте сьогодні відкритими залишаються питання особливостей допиту неповнолітньої особи під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людини як одним із найбільш складних злочинів із погляду розслідування кримінальних правопорушень.

Стан розробленості заявленої тематики. Питання проведення слідчих (розшукових) дій у злочинах щодо незаконного позбавлення волі або викрадення людини систематично стають наріжним каменем у дослідженнях учених, зважаючи на динаміку законодавства та сучасні світові тенденції, а саме: О. Алексєєва, В. Бахіна, О. Булукуова, В. Бурик, Р. Дударця, В. Дрозд, О. Дрозда, В. Жбанкова, Е. Іщенко, В. Коновалової, В. Пилипчук, М. Цуцкідзе, С. Чернявського, А. Шевчишена, В. Шинкарука та інших.

Метою статті є аналіз на підставі чинного законодавства, судової практики, а також наукових позицій учених особливостей допиту неповнолітньої особи під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людини.

Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання низки дослідницьких завдань, серед яких, зокрема: аналіз нормативно-правових підстав проведення допиту неповнолітньої особи в досудовому розслідуванні злочину; з'ясування умов та обов'язків міжнародного права, взятих Україною та імплементованих у кримінальне процесуальне законодавство України; узагальнення основних проблем і рекомендацій із наданням векторів шляхів їх можливого розв'язання.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини в сфері досудового розслідування злочинів у сфері незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

Предметом дослідження є слідча розшукова дія «допит», що проводиться з неповнолітньою особою під час досудового розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі або викраденням людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Законодавство України значною мірою приділяє увагу забезпеченню та дотриманню прав неповнолітніх і малолітніх осіб, зокрема, щодо здійснення їх допиту. Національне законодавство з самого

початку контакту поліції та малолітніх і неповнолітніх вживає заходів щодо забезпечення їхніх прав.

Основним нормативно-правовим актом, який визначає порядок допиту, зокрема, неповнолітнього є Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України [1].

КПК України в статті 10 (Рівність перед законом і судом) передбачає, що у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями. Стаття 52 КПК України (Обов'язкова участь захисника) передбачає обов'язкову участь захисника в кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у скоєнні кримінального правопорушення у віці до 18 років, а також щодо осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових заходів виховного характеру (з моменту встановлення факту неповноліття або виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою).

Неповнолітні потерпілі мають загальні права та обов'язки, передбачені статтями 55 (Потерпілий), 56 (Права потерпілого), 57 (Обов'язки потерпілого), 59 (Законний представник потерпілого) КПК України.

Неповнолітні свідки мають права й обов'язки, передбачені статтями 65 (Свідок), 66 (Права і обов'язки свідка), 67 (Відповідальність свідка) КПК України.

Водночас статтею 226 КПК України (Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи) передбачено окремі аспекти такого допиту, а саме його проведення у присутності законного представника, педагога або психолога, а за потреби – лікаря; допит не може тривати без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день; особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання; роз'яснення законному представнику, педагогу, психологу, лікарю їхнього обов'язку бути присутніми під час допиту, а також право заперечувати проти запитань і ставити запитання.

Варто зазначити, що КПК України не містить спеціалізованих принципів, якими варто керуватися у провадженнях щодо неповнолітніх, однак практика встановлення таких принципів набула поширення в документах міжнародного характеру. Водночас перелік і зміст таких принципів не є сталим і в різних джерелах викладений по-різному. Наприклад, Методичні рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя, доброзичливе до дитини серед принципів кримі-

нального провадження згадують: принцип участі, принцип найкращих інтересів дитини, принцип гідності, принцип захисту від дискримінації, принцип верховенства права.

Конвенції про права дитини надає можливість стверджувати про закріплення вказаною Конвенцією таких принципів: відсутності дискримінації (стаття 2), найкращих інтересів дитини (стаття 3), права на життя та здоровий розвиток (стаття 6), права бути почутим (стаття 12), принципу гідності (частина 1 статті 40) [5].

Особливістю також є проведення в режимі відеоконференції під час трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, що регламентовано статтею 232 (Проведення допиту, впізнання у режимі відеоконференції під час досудового розслідування) КПК України.

Крім того, у главі 38 КПК України (Кримінальне провадження щодо неповнолітніх) передбачено окремий порядок здійснення досудового розслідування щодо неповнолітніх підозрюваних. Відповідно до статті 484 КПК України (Порядок кримінального провадження щодо неповнолітньої особи, зокрема, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх).

Відповідно до частини другої статті 146 Кримінального кодексу України (Незаконне позбавлення волі або викрадення людини) незаконне позбавлення волі або викрадення малолітнього є кваліфікуючою ознакою цього злочину (частини статті), за який передбачено покарання у виді обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк. Однак відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України під час досудового розслідування нетяжких злочинів здійснення негласних слідчих (розшукових) дій не передбачено. Відповідно під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 146 Кримінального кодексу України особливо, що стосується неповнолітнього, допит є найбільш поширеним засобом отримання доказів [2].

Особливості допиту неповнолітнього, зокрема, під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтею 146 КПК України, пов'язані з наявністю специфічних рис їхньої психології. Деякі психологічні риси неповнолітніх можуть перешкоджати отриманню повних і достовірних показань (йдеться про менший, ніж у дорослих, обсяг знань і досвіду, меншу здібність

до концентрації уваги, менший розвиток аналітичних здібностей під час сприйняття та оцінки почутого, емоційність суджень і дій). Підлітки частіше за дорослих припускаються помилок під час визначення відстані, відрізків часу, послідовності дій. Неповнолітні можуть використовувати поняття, терміни, які застосовують дорослі, перекиваючи їхній реальний зміст або не розуміючи змісту, підтвердити запропоновані допитувачем формулювання, соромлячись запитати пояснення їх. Водночас неповнолітнім властиві точність сприйняття і тривалість утримання в пам'яті деталей події та властивостей предметів, які їх зацікавили.

Важливим елементом допиту є взаємодія слідчого з психологом під час допиту неповнолітнього, особливо для встановлення та підтримання психологічного контакту і довірливих відносин, здійснення професійного спілкування з неповнолітнім, подолання бар'єрів і конфліктів у взаєминах з останнім, у ситуаціях протистояння, протидії з його боку, для психологічної діагностики відповідності вербальної інформації, що надає допитуваний неповнолітній, його невербальній поведінці (емоційним реакціям, міміці, жестам) для виявлення неправдивих показань, замовчування інформації, що має значення для провадження, а також психологічна допомога неповнолітньому в здійсненні «виходу» з допиту, регуляція його психічного стану.

Наприклад, Кіровоградським районним судом за скоєння злочину, передбаченого ст. ст. 166; ч. 1 125; ч. 2 126; ч. 2 146 Кримінального кодексу України, було засуджено громадянку А., яка незаконно позбавила волі свого неповнолітнього сина Н., утримувала його в підвальному приміщенні, не бажаючи виконувати обов'язки з догляду за дитиною та мордувала при цьому. У процесі розслідування злочину з відповідними фахівцями було проведено психолого-медико-педагогічну консультацію. На основі діагностичного обстеження неповнолітнього Н. йому було встановлено діагноз легкої розумової відсталості. Проте цей діагноз не вплинув на отримання належних доказів під час розслідування цього кримінального правопорушення, а свідчення потерпілого Н. було використано як належні докази під час висунення А. обвинувачення [3].

Варто звернути увагу, що сам порядок здійснення допиту неповнолітнього додатково до вимог КПК України регламентований криміналістичними методиками, які використовуються слідчими з метою належного й ефективного здійснення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема допиту неповнолітнього.

Сьогодні в особи, яка проводить допит дитини, є вибір щодо місця проведення допиту. Міжнародні стандарти, національне законодавство

встановлюють, що допит має бути проведений у атмосфері, дружній до дитини з урахуванням її інтересів. Альтернативою допиту дитини вдома, за місцем скоєння злочину, у школі, дитячому садочку є допит дитини в «зеленій кімнаті» або іншому приміщенні з урахуванням методики «зеленої кімнати» [4].

Висновки. Отже, на підставі проаналізованих даних практики, наукових позицій учених, а також нормативно-правових актів національної та міжнародної юрисдикції, автором аргументуються такі висновки:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України не містить спеціалізованих принципів, якими треба керуватися у провадженні щодо неповнолітніх, однак практика встановлення таких принципів набула поширення в документах міжнародного характеру. Водночас перелік і зміст таких принципів не є сталим і в різних джерелах викладений по-різному.

2. Особливість проведення допиту з неповнолітньою особою полягає в тому, що деякі психологічні риси неповнолітніх можуть перешкоджати отриманню повних і достовірних показань (йдеться про менший, ніж у дорослих, обсяг знань і досвіду, меншу здібність до концентрації уваги, менший розвиток аналітичних здібностей під час сприйняття та оцінки почутого, емоційність суджень і дій). Підлітки частіше за дорослих

припускаються помилок під час визначення відстані, відрізків часу, послідовності дій. Неповнолітні можуть використовувати поняття, терміни, які застосовують дорослі, перекиваючи їхній реальний зміст або не розуміючи змісту, підтвердити запропоновані допитувачем формулювання, соромлячись запитати пояснення їх.

3. Важливим елементом допиту є взаємодія слідчого з психологом під час допиту неповнолітнього, особливо для встановлення та підтримання психологічного контакту й довірливих відносин, здійснення професійного спілкування з неповнолітнім, подолання бар'єрів і конфліктів у взаєминах з останнім, у ситуаціях протистояння, протидії з його боку, психологічної діагностики відповідності вербальної інформації, що надає допитуваний неповнолітній, його невербальній поведінці (емоційним реакціям, міміці, жестам).

4. Організація роботи слідчого щодо здійснення кримінального провадження здійснюється на основі індивідуального підходу до кожного неповнолітнього, малолітнього з урахуванням його віку й ступеня розвитку. На нашу думку, актуальним є проведення допиту неповнолітнього, малолітнього за методикою «зеленої кімнати» у кримінальних провадженнях щодо сексуального насильства й експлуатації, а також у кримінальних провадженнях щодо незаконного позбавлення волі та торгівлі дітьми.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Єдиний державний реєстр судових рішень України : справа № 1-176. 2010. URL: <http://www.court.gov.ua>.
4. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми або за їх участю: методичні рекомендації / Сіренко М.В., Бондар В.С., Дударець Р.М., Цуцкірідзе М.С.; / Голов. слідч. управл. Націон. поліц. України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Северодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2019. 150 с.
5. Конвенція ООН «Про права дитини» від 20 листопада 1989 року, ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

References

1. Criminal procedure code of Ukraine: Law of Ukraine on the 13nd of April 2012. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2012. № 9-10, № 11-12, № 13. Art. 88.
2. Criminal code of Ukraine: Law of Ukraine on the 5nd of April 2001. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. 2001. № 25-26. Art. 131.
3. Unified state register of court decisions of Ukraine: case № 1-176. 2010. URL: <http://www.court.gov.ua>.
4. Peculiarities of investigation of criminal offenses committed by minors or with their participation: methodical recommendations / Sirenko M., Bondar V., Dudarets R., Tsutskiridze M.; / Head. investigator management Nation. shelf. of Ukraine, Luhansk state university of internal affairs them. E. Didorenko. Severodonetsk : LDUVS im. E. Didorenko, 2019. 150 p.
5. United Nations Convention of “The Rights of the Child”, 20 November, 1989, ratified resolution Verkhovnoyi Rady Ukrayiny № 789-XII from 27 February 1991. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.